ՀԱՅԵՐԸ

ՊԻՏԱՆԻ ԳԻՏԵԼԻՔՄԱՆ

ՀԱՏՈՐ 6 — ՅՈՒՆԻՍ 1·1846· — ԹԻՒ 72

Լաւան մէջ փեսաւոյ լեռները։

Երբոր հեռադիտակով մը նայիս երեք կամ չորս աւուր ծնած լուսնին, կը տեսնես որ ան գիծը՝ որն որ մակերեւոյթին վրայ երեւցած լուսաւոր մասը խաւսրկեն կը զատէ, կանոնաւոր աղեղնաձեւ չէ, այլ խորտուբորտ։ Սակայն յայտնի կերեւայ թէ լուսնի մակերեւոյթը անհաւասար է։ Դարձեալ երբոր ալ աւելի ուշադրութեամբ նկատես, կը մտնես որ գատ գատ փայլուն բիծեր կերեւնան ան մասին վրայ որ դեռ լուսաւորուած չէ։ Ասոնք մէկ մէկ լեռներու գագաթներ են, ան աստիճանը բարձր՝ որ իրենց վարի մասերը տակաւին չլուսաւորուած՝ իրենք ալ

երկնքին լուսաւորուելը են, ճիշդ ինչպէս որ երկրիս վրայի լեռներուն ծայրերը՝ արեւին ծագելուատենը չորս կողմերնին եղած դաշտերէն առաջ կը լուսաւորուին։ Երբոր լուսինը աւելի կը դառնայ, ու աս բիծերուն բոլորտիքը գոնուղղ տեղերն ալ կը լուսաւորուին, ան ատենը յայտնի կերեւնայ որ ասոնք ստուերներ կը ձգեն։ Եւ որքան որ լուսինը օրէ օր արեւին կը դառնայ, ու անոր ճառագայթները ալ աւելի ուղղակի ասբիծերուն վրայ կ՚իյնան, կերեւնայ որ այնքան ալ գիշերէ գիշեր անոնց ձգած ստուերները երկայնութիւնը կը նուազին։ Ս

բանիս վերայօք տես 1841ին Հ. տեմարանը, 95 երես. ուր տեղ աս ստուերներուն նուագելը՝ պատկերներով կերեւցուի: Աստեղագէտները՝ աս ստուերներուն երկայնութիւնը չափելով գտեր են ամէն մէկ լեռանը որչափ բարձրութիւն ունենալը:

Վերի պատկերը կրներկայացունէ լուսնի լեռները՝ որոնք երկրիս վերայի լեռներուն հետ բաղդատելով՝ հետևեալ քանի մը յատկութիւնները ունին. Թէպէտև կարգացողը պիտի չկրնայ աղեկ նշմարել ան աչքին յատկութիւնները, պատկերին բաւական ընդարձակ չըլլալուն համար:

Ա. Ըստ զատ եղող լեռները ընդհանրապէս դաշտերու մէջ տեղէն շատ մեծ բարձրութեամբ կոնոնաձև դէպի վեր ելած են: Ըսոնցմէ տասուիրեքը՝ չորս մղոնէն աւելի բարձր են, երեսունը՝ երկու մղոնէն աւելի, և քառասուն ալ՝ ½ մղոնէն մինչև 2 մղոն բարձրութիւն ունին:

Բ. Հայի ան լեռներէն որ քիչ մը աղեղնաձև դիրքով կամ ուղղակի շարուած են, ինչպէս երկրիս վրայ եղած Ալպեան, Ապենինեան և Կոդէսեան լեռները, լուսնի մակերևոյթին ամէն կողմը և մանաւանդ անոր հարաւային մասը կան լեռներու բոլորաձև կարգեր մէջերնին մեծ դաշտերով: Այս դաշտերէն կան որ լուսնի ընդհանուր մակերևոյթին հետ հաւասար են, ու կան որ ալ աւելի ցած են:

Գ. Լուսնի մէջ կան կեդրոնական լեռները. ըսել կուզենք թէ բոլորաձև կարգով լեռներուն մէջը եղած դաշտերուն շուրջին վրայ առանձին լեռ մը կըգտնուի՝ հասարակօրէն կեդրոնին մօտը. որուն ստուերը դաշտին վրայէն երկրննալով՝ երբեմն գրեթէ մինչև իր բոլորտիքը պատող լեռներուն կը հասնի: Այս կեդրոնական լեռները ընդհանրապէս ½ մղոնէն մինչև 1 ½ մղոն ուղղահայեաց բարձրութիւն ունին:

Քանի մը աստղաբաշխները կըկարծեն թէ լուսնի մէջ հրաբուղխ լեռներ ալ տեսած են: Բայց ասիկայ տակաւին աղեկ հաստատուած չէ. ան տեսնուած երևոյթը կարելի է բռնկած անտառներէ պատճառած ըլլայ, կամ թէ ուրիշ լինչ և իցէ պատճառէ մը առաջ եկած ըլլայ, որին որ տակաւին մեզի անծանօթ է:

Ա՛կրտութիւնը վերստին ծնունդ կամ վերըստին ծննդեան միջոց ընծայելը՝ շատ ապացոյցներէ յայտնի է:

Ա. Հկայ տեղ մը Սուրբ Կրոց մէջ, ուր ըսուի թէ մկրտութիւնը ան միջոցն է. բայց ընդհակառակն որոշակի և շատ անգամ յուսուած է հոն՝ թէ Յիսուսոյ խօսքը ու Աւետարանին ճշմարտութիւնները են ան միջոցը: Այս ճշմարտութիւնները՝ երբեմն գործի կամ միջոց բանեցունելով Սուրբ Հոգին, սրտին վախքները՝ յօժարութիւնները և կիրքերը կընորոգէ, ու այսպէս հոգին նորէն կըծնի: Ընոր համար է որ Պետրոս պաշտօնեաններուն գլխաւոր գործը՝ Քրիստոսի խօսքը քարոզել է. «Քրիստոս զձեզ ժկրտելու չէարկեց, կըսէ Պօղոս առաքեալը, հապա Աւետարանը քարոզելու»: ա Կորնթ. ա. 17: Ըն որ կըհաւատայ, նորէն ծնած է. բայց «հաւատքը լսելէն է, ու լսելը Քրիստոսի խօսքէն»: Հռոմ. ժ. 17: Սրտին ազդելու և զանիկայ հնազանդեցունելու, և մարդը Քրիստոսով նոր արարած մը ընելու համար, (ե Կորնթ. ե. 17) ասկից զատ ուրիշ միջոց մը չկրնար ըլլալ. վասն զի ան արդիւնքը չատաչքե ընելու համար՝ Յիսուսած միայն աս միջոցը կըգործածէ, ու միայն ասիկայ յարմար է: Ուր փրկիչը կաղօթէր իր աշակերտներուն համար, թէ՝ «Սրբէ անոնք քու ճշմարտութիւնովդ, որ քու խօսքդ ճշմարտութիւն է»: Յովհ. ժէ. 17: Պօղոս առաքեալ կըսէ Քրիստոնեաներուն համար՝ թէ անոնք «Ընտրուած են փրկուելու՝ Հոգիին սրբելովը՝ ու ճշմարտութեան հաւատքովը»: ե Թես. ե. 12: Ու Պաղմոսերգուն կաղաղակէ. «Քրիստասպրդը ինչո՞վ մաքրէ իր ճամբան. քու խօսքիդ պէս զգուշութիւն ընելով: Իմ սրտիս մէջը պահեցի քու խօսքերդ, որ չմեղանչեմ քեզի դէմ»: Սաղմ. ճժթ. 9, 11: «Տէրոջը օրէնքը կատարեալ է՝ հոգին կընորոգէ. Տէրոջը վկայութիւնը ճշմարիտ է, տգէտը իմաստուն կընէ»: Սաղմ. ժթ. 7: Ուրեմն՝ եկէք ինքզինքնիս քննենք նայինք թէ արդեօք նորէն ծնե՞ր ենք, չէ թէ ապականացու սերմէն, հապա անապականացուէն, Յիսուսոյ կենդանի և յաւիտենական խօսքովը (ա Պետ. ա. 23).

ինչու որ մեր յաւիտենական երջանկութիւնը ասկէ կըկախուի , ինչպէս որ Տէրը ըսաւ · «Թէ որ մէկ մարդ մը նորէն չծնի՝ չկրնար Աստուծոյ Թագաւորութիւնը տեսնել»: Յովհ. գ. 3:

Ե · Ջրով մկրտիլը՝ որովհետեւ լոկ արտաքին և մարմնաւոր սրբութիւն մըն է , նորէն ծնանելու հոգւոյ փոխարինութիւնը յառաջ բերելու ամենևին յարմարութիւն չունի :

Զ · Մենքնիս մեր աչքովը կըտեսնենք որ մկրտութիւնը իսկապէս ասանկ ալդիւնք մը չբերեր · շատերը կան մկրտուած , ու տակաւին Թէ սրտով և Թէ վարքով էմբ կըրտուածներէն տարբերութիւն մը չունին :

Է · Վերտին ծնունդով ամէնորոգուած ները կըփրկուին : Ասոնց շատ մկրտուած անձինք չեն փրկուիր · քանզի կրնայ ըլլալ որ մկրտուի , ու տակաւին չար մարդ մը ըլլայ , և այնպէս յաւիտեան կորսուած մեղաւոր մնայ : Յայսկս Սի Ին մոգը մկրտուած էր , բայց Պետրոս ըսաւ անոր · «Դուն ատ բանին մէջը մասն ու բաժին չունիս · ինչու որ քու սիրտդ Աստուծոյ առջև շիտակ չէ : Դուն ատ քուկինն չարութենեդ ղեղջի եկուր , ու Տէրոջը աղաչէ · դուցէ Թողութիւն ըլլայ քեզի՝ քու սրտիդ դէշ խորհուրդներէն : Ինչու որ ես քեզ մաղձի լեղութեան մէջ և անիրաւութեան կապերու մէջ կըտեսնեմ»: Գործ . ը. 13, 21—23: Նմանապէս Նաեմանի և Սափիրա որ երկնից մեղքին մէջ կորսուեցան , անտարակոյս մկրտուած էին : Նաև անոնք ալ մկրտուած ըլլալ կերևան , որոնց համար մեր Տէրը այսպէս կըզգուշէ · «Ո՛չ Թէ ամէն մէկը՝ որ ինծի Տէր Տէր կըսէ , պիտի մտնէ երկինքին Թագաւորութիւնը · հապա ան՝ որ իմ երկնաւոր Հօրս կամքը կը կատարէ : Շատերը այն օրը ինծի պիտի ըսեն , ով Տէր Տէր՝ չէ՞ որ քու անունովդ մարգարէութիւն ըրինք , ու քու անունովդ դևեր հանեցինք , ու քու անունովդ շատ հրաշքներ ըրինք : Յետ ան ատենը անոնց պիտի ըսեմ , Ես բնաւ ձեզ չեմ ճանչնար , մեկ դի գացէք քովէս ամենքդ՝ որ անօրէնութիւն կըգործէիք»: Մատթ . է. 21—23: Պօղոս կըսէ · «Քանզու որ Հրեայ չէ ան՝ որ դրսուանց է , և Թլփատութիւն չէ ան՝ որ դրսուանց մարմինով է · հապա Հրեայ ան է՝ որ ներսուանց է , և Թլփատութիւն սրտինը՝ հոգիով , ու չէ Թէ գիրով · որ անոր գովութիւնը չէ Թէ մարդիկներէն է , հապա Աստուծմէ»: Հռոմ. բ. 28, 29: Այսպէս մենք ալ կրնանք ըսել · «Հրեայ նեայ չէ ան՝ որ դրսուանց է , և մկրտութիւն չէ ան՝ որ դրսուանց մարմինով է · հապա Հրեայ ան է՝ որ ներսուանց է , և մկրտութիւն սրտինը՝ հոգիով , ու չէ Թէ գիրով · որ անոր գովութիւնը չէ Թէ մարդիկներէն է , հապա Աստուծմէ»: «Հրեայ» Յիսուսի քով ոչ Թլփատութիւնը բան մը կրնայ , ոչ ալ անթլփատութիւնը · հապա (ըսել մկրտութիւնը ,) հաւատքը որ սիրով կըյաջողի»: Գաղ. ե. 6: Ըրդ՝ ասս «սիրով յաջողած հաւատքը» մեայն Հոգիէն ծնած մարդը կրնայ ունենալ :

Թէև շատ մկրտուած մարդիկ կըկորսուին , բայց ան ալինքը՝ որոնք Աշմարտապէս նորէն ծնած են՝ կըփրկուին : Ինչու որ անոնք Աստուծոյ որդիք են , և «Թէ որ որդիք՝ ուրեմն ժառանգներ · Աստուծոյ ժառանգներ՝ և Քրիստոսի ժառանգակիցներ»: Հռոմ. ը. 17: Նոնք՝ «Նորէն ծնած են ան կենդանի յոյսին համար՝ Յիսուս Քրիստոսի մեռելներէն յարութիւն առնելովը , անեղծ ու անարատ և անթառամ ժառանգութեանը համար՝ որ երկինքը ատոնց պահուած է · որ Աստուծոյ զօրութենովը պահուած են հաւատքով ան փրկութեանը համար՝ որ պատրաստուած է ետքի ժամանակները յայտնուելու»: ա Պետ. ա. 3—5 :

Ը · Մկրտութիւնը վերտին ծնունդ կամ անիկայ յառաջ բերող միջոցը ըլլալը՝ նաև ասկէ ալ յայտնի է Թէ Նր որ կըտակարանին նայելով՝ մարդիկ պէտք է որ առաջ նորէն ծնանին ու ետքը մկրտուին : Պետրոս Կոռնէլիոսի ու անոր հաւատակեաց բարեկամներուն համար ըսաւ · «Ըլ ով կրնայ ջուրը արգիլել , որ ասոնք չմկրտուին · որոնք Հոգին Սուրբն ալ ընդունեցին մեզի պէս»: Գործ . ժ. 47: «Ըլն որ հաւատայ ու մկրտուի , պիտի փրկուի» : Մարկ . ժզ. 16 : Ի՛նչ պատասխան տուաւ փի-

լեպտոս, երբոր հարցուց անոր ներքինին թէ ալ ի՞նչ բան ըլլ կալոզիլէ մկրտուելէն. «Ահ որ քու բոլոր սրտովդ կը հաւատաս նէ, կարելի է»: Գործ. ը. 37: Ուստի առաջ հաւատք՝ ապա մկրտութիւն. բայց հաւատացեալը Աստուծմէ ծնած է. ուրեմն միայն անոնք՝ որ սրտէն Աստուծմէ ծնած են, (և անոնց պզտիկ տղաքները ինչպէս որ պիտի տեսնենք;) իրաւունք ունին մկրտուելու:

Կարդացողը գուցէ հարցունէ թէ որ աս այսպէս է նէ, ուրեմն Ջուրէն ծնանիլը ի՞նչ է: Յով. գ. 5: Ահա անոր պատասխան. Ջուրը ան է, որով ընդհանրապէս ամէն բաները կը մաքրուին: Այսմիներիս կը լսենք անիկայ մաքրելու համար. ահա այսպէս Ջուրը մաքրութեան նշանն է: Օրէնքին տակը Հրեայները իրենց կրօնական պաշտօնին վերաբերեալ շատ բաները Ջրով կը մաքրէին: Սովորութիւն ունէին նաև հեթանոսութենէ դարձած նորահաւատները Ջրով լուալու, հեթանոսական աղտեղութիւններէն մաքրուելու նշան ընդլալու համար: Այսպէս Ջրով մկրտելը՝ Հոգին Սուրբին յաւաջ բերած ներքին մաքրութեան մէկ արտաքին նշանն է: Ինչպէս որ Ջուրը մարմինը կը մաքրէ, ասանկ ալ Հոգին Սուրբը կը մաքրէ զՀոգին: Մկրտութեան համար կրնայ ըսուիլ՝ թէ մենք օրինակով և արտաքին նշանակով մաքրուած, նորոգուած և Հոգիէն ծնած ենք: Հոգիէն վերստին ծնանելով՝ հաւատացեալներուն ձեմարիտ և աներևոյթ եկեղեցին կը մտնանք, որուն ամէն անդամները ալ փրկուած են: Այսպէս նորէն ծնանելուն արտաքին նշանովը, որ մկրտութեամբ միայն երկրիս վրայի երևութական եկեղեցին կը մտնանք, ու միայն անունով Քրիստոնեաներ ու Քրիստոսի հետևողներ կը կոչուինք. իսկ ասիկա եկեղեցին անդամներն ունին ձեմարտապէս վրանին կառնեն ասանունը ու կը փրկուին, և ունին ալ լոկ կրկոչուին անունովը ու կը կորսուին:

Մենք կը մկրտենք մեր տղաքները՝ չէ թէ որ մկրտութենով կրնան նորոգուիլ անոնք, հապա նշան մը ընդլալու թէ անոնք Հոգւոյն Սրբոյ նորոգելուն կարօտ են, թէ անոնք ապականեալ և մեղաւոր են, և պէտք է որ նորէն ծնանին, թէ չէ քնաւ չեն կրնար փրկուիլ: Մենք Աստուծոյ կը նուիրենք զանոնք որ անոնը ընդլան: Մենք անոնց վրայ՝ Աստուծոյ իր ժողովուրդին ու նաև անոնց զաւկընելուն հետ հաստատած ուխտին նշանը ու կնիքը կը դնենք, որն որ Աստուած հրաման տուաւ որ դրուի անոնց վրայ ու անոնց զաւկընելուն վրան ալ: Ծննդ. ԺԷ. 7—12: Այս թէպէտ աս նշանը ու կնիքը հիմա Թլփատութիւնը չէ, հապա մկրտութիւնն է, այսու ամենայնիւ անուխտը տակաւին կը մնայ (Դատ. ը. 17, 29), և անոր նշանը ու կնիքը տղայոց վրայ դնելու պարտաւորութիւնն ալ կը մնայ:

Աստուծմէ մկրտութիւնը պատուական և հարկաւոր բան է. անով մեր Քրիստոսի վրայ ունեցած հաւատքին խոստովանութիւնը կընենք, ու իր հրամանին կը հնազանդինք: Ահ որ մեկը կրնայ ու չմկրըտուիլ, անհնազանդ է Քրիստոսի. և կը յուսընէ թէ Հոգիէն ծնած չէ, ու չկրնար ալ փրկուիլ: Ասոր չէ թէ մկրտութիւնն է վերստին ծնունդը. փրկութիւնը լոկ մկրտութիւնով չըլլար: Կարելի է որ մկրըտուած ալ ըլլալով, դժոխքը երթանք: Ընտարակոյս հազարաւոր մկրտուած քրիստոնեաներ կան դժոխքը: Պէտք է որ Հոգիէն ծնանինք, պէտք է որ սրտով ու վարքով նորոգուինք, պէտք է որ Քրիստոսով նոր արարածներ ըլլանք: Ով բարի ընթերցող՝ քննէ քու անձդ, արդեօք վերստին ծնա՞ծ ես դուն:

Որչափ որ կըտրտմիմք մեր զղջմանը վրայ՝ անկատար և պակաս համարելով զանիկայ, այնչափ աւելի ընդունելի կըլլայ ան զղջումը Աստուծոյ. միայն թէ պէտք է որ մեր զղջումը հրաժարեցունէ զմեզ մեղքէն: Ասոր սակայն ընդունելի չէ Աստուծոյ ան զղջումը՝ որ յաւաջ կուգայ խղճմտանքին բռնութենէն, և շուտով որ խղճմտանքին խայթելը դադարի, Թող կուտայ ապաշխարողին որ վերստին մեղքին դառնայ: Ով որ ունակութիւն ըրած է միշտ մեղանչելու և յետոյ զղջանալու, անիկայ շարունակ դժգոհ պիտի ըլլայ. քանզի ասանկ զղջումը Աստուծոյ ընդունելի չէ:

Ինաւ մեկը չկրնար ըլլալ հնազ և անկողջ Աստուծոյ առջևը, մինչև որ յօժարակամ չգիտնայ իր ամենամեծ մեղաւոր ըլլալը:

Ընհա–ապո–ըլէան պէմ փապա մը ։

Վրիստոնէական վարդապետութեան ճշմարտութիւնը հաստատելու համար՝ հերիք է հաստատել թէ Աստուածաշունչին մէջ Քրիստոսի համար պատմուած բանները ճշմարտապէս եղած են . քանզի թէ որ Քրիստոսի հրաշքները ճշմարիտ են , անշուշտ ճշմարիտ պիտի ըլլան նաև իր քարոզը ըսածները ։ Այս խօսքը կրնամք ըսել Մովսէսի համար ալ . թէ որ Մովսէս կարմիր ծովէն անցուց Իսրայէլացւոց ազգը , և Աստուածաշունչին մէջ իրեն վրայովը ըսուած ուրիշ բաները ըրաւ , անտարակոյս ինքը Աստուծմէ խրկուած մէկն էր ։ Ձկայ անհատ մը որ Մովսէսին անանկ մէկը ըլլալը ուրանար՝ թէ որ իր աչքովը տեսած ըլլար ան մեծ հրաշքը ։ Ա ան որոյ Մուրբ Կրոց ճշմարտութիւնը բաւական կը հաստատուի , անոնց մէջ պարունակուած բաներուն ճշմարիտ ըլլալը ցուցընելէն ։ Աւստի յառաջ կերթամ՝ և

Նախ՝ պատմութեանց ստուգութիւնը հաստատող նշանները կը յիշեմ , որոնք երբոր ամենը մէկ տեղ դտնուին նէ մէկ պատմութեան մը մէջ , ան պատմութիւնը անշուշտ սուտ չկրնար ըլլալ ։

Երկրորդ՝ կրցուցընեմ թէ ասոնք նշանները ամենը մէկ տեղ կըգտնուին Մովսէսի և Քրիստոսի վրայով Մուրբ Կրոց մէջ պատմուած բոլոր պատմութիւններուն մէջ , բայց այնպէս չեն գտնուիր ան պատմութեանց մէջ որ հեթանոսաց չաստուածներուն վրայ կըպատմուին . ոչ ալ կրնան ամենը մէկ տեղ գտնուիլ ո և իցէ սուտ պատմութեան մը մէջ ։

Առաջին նշանը ան է որ եղած բանը անանկ բան մը ըլլալու է , որ մարդիկ կարող ըլլան իրենց զգայարանքներովը դատելու ։

Երկրորդ՝ Ան բանը կատարուած ըլլալու է հրապարակաւ , և վկաներու առջեւը ։

Երրորդ՝ Ան բանին յիշատակը պահուելու համար , մինչև հիմա հրապարակական նշաններ և յիշատակարաններ ըլլալու են ։

Չորրորդ՝ Ան նշանները և յիշատակարանները՝ պատմուած բանին եղած ատենէն սկսուած ըլլալու են ։

Առաջին երկու նշաններուն նայելով անկարելի կըլլայ որ սուտ հրաշքի մը հաւատան ան մարդիկը՝ որոնք նոյն ատենը կըգտնուին . քանզի ամէն մարդ դէմ պիտի կենայ ան բանին . ու՞ դիցուք թէ ես հաստատեմ որ երէկ Կոստանդնուպոլսոյ առջեւի նեղուցը երկուքի բաժնեցի բոլոր ժողովրդոցը ներկայութեանը , և ժողովուրդը ցամաք գետնի վրայէ քալելով՝ դիմացը Ասկիւտար անցուցի ։ Ա՛վ պիտի հաւատայ ես բանիս . ամէն մարդ իմ ըսածիս սուտ ըլլալը պիտի ցուցընէ . և անկարելի կըլլայ որ մէկ մարդ մը անգամ համզեմ թէ ես բանս ըրի ։ Ձկայ մէկ անհատ մը որ չխոստովանի թէ անկարելի բան է այնպէս մէկ խաբեութիւն մը հաւատացընել ան մարդոցը՝ որոնք եղած բանին ժամանակակից կին ։

Ականջ գուցէ անհատը ըսէ թէ կարելի է որ բնաւ չեղաւ ան հրաշքը , հապա եղբէն խաբեայ մարդիկ իրենցմէ վեցերեքին զանիկայ , և ռամիկ մարդիկը խաբեցին , ըսելով թէ այս ինչ տեղ եղաւ ան բանը ։ Այլ ես տարակոյսն ալ եղբի երկու նշաններովը կըլուծուի ։

Վրանգի երբոր ասանկ բան մը վաղուի ու պատմուի , (ինտոր որ Աստուածաշունչին մէջ պատմուած է) թէ ան եղած բանը յիշելու համար՝ սկիզբէն կայինն ու մինչև հիմա կրնան գործողութիւններ կամ արարողութիւններ , անատեն նը խաբեութիւնը յայտնի պիտի ըլլայ ամենուին ան արարողութիւնները և ան գործողութիւնները չըլլալով ։ Օրինակի համար՝ ըսենք թէ ես մէկ գիրք մը հրատարակեմ , որուն մէջ պատմեմ թէ քանի մը տարի առաջ այս ինչ բանը եղան , կարելի է որ քանի մը հոգի խաբուելով հաւատան իմ պատմութեանս . բայց թէ որ ասոնք ալ աւելցուննեմ՝ թէ ան եղած բանը յիշելու համար ան ժամանակէն մինչև հիմա տաճարներու տարեկան բոլոր տղայոց պզտիկ մատերուն ծայրը կըկտրեն , ասոնք խօսքէս պիտի հետեւի թէ հիմակուան ամէն մարդոց պզտիկ մատերուն ծայրն ալ կտրուած են . ուստի ո՞վ պիտի հաւատայ ասոնց բանին , ամէն մարդ առանց դժուարութեան պիտի ցուցընէ թէ բոլոր պատմութիւնը սուտ է ։

Հիմա դանք ցուցընելու թէ ասոնք բոլոր նշանները մէկ տեղ՝ Մովսէսի և Քրիստոսի հրաշքներուն մէջ կան , բայց խաբեայ մարդոց հնարքներուն մէջ չկան ։

Մովսէս ինտո՞ր պիտի հաւատացուներ վեց հարիւր հազար մարդոց , թէ ինքը զանոնք Եգիպտոսէն դուրս հանած է Կարմիր ծովէն անցունելով , և թէ 40 տարի կերակրած է զանոնք անապատին մէջ երկինքէն իջած հացով , թէ որ իրօք ան բաները ըրած չըլլար ։ Ինքը թէ որ ասանկ պատմէր , անոնց ամէն զգայարանքին դէմ բան ըսած պիտի ըլլար . և ահա ասոնք են առջի երկու նշանները ։ Կամանապէս անվնարին պիտի ըլլար Երեքէց ազգին ընդունել տալու իր հինգ գիրքերը , թէ որ անոնց մէջի պատմութիւնները սուտ բաներ ըլլային . քանզի անոնց մէջը կըգրէ որ ասոնք ամէն բաները իրենց աչքին առջեւը եղան ։ Տե՛ս ը Օրին . ժ՝ գլուխը ի՛նչպէս բացարձակ կը խօսի 2—7 համարին մէջ , և կըպատուիրէ որ իր ըսածներուն ճշմարտութիւնը վկայ ըլլան ։ Աւստի անկարելի է որ Մովսէս անանկ սուտ պատմութիւն մը վարելով հաւատացունէ ան բանին ժամանակակից եղող ժողովուրդին ։

Այլ գուցէ անհաւատը ըսէ , Ան գիրքերը եղբէն գրուեցան , և Մովսէսին է ըսուելով հրատարակուեցան ։ Ետոր կըպատասխանեմ՝ թէ՝ անվնարին պիտի ըլլար ժողովուրդին հաւատացունելու ատ բանը . քանզի անոնց մէջը կըպատմուի թէ Մովսէսի տունէն ի վեր տապանակին մէջ պահուած են , (ը Օրին . ԼԱ . 24——26 .) և թէ անոնցմէ մէկ օրինակ մըն ալ Թագաւորին ձեռքը յանձնուած է ։ը Օրին . ԺԷ . 19 ։ Այս ես գիրքերը ոչ միայն Երեքէց ազգին պատմութիւնը կը պարունակեն , այլ և անոնց քաղաքական և կրօնական կարգադրութիւնները , որոնք պահպանելու պարտաւոր կըլնեն թէ Թագաւորը և թէ ժողովուրդը ։ Աւստի եղբէն ո՛ր դարու մէջ հնարուած ըլլային՝ անոնց պիտի չհաւատային մարդիկ . քանզի պիտի չգտնուէին տապանակին մէջ կամ Թագաւորին քովը և կամ ուրիշ ո՛ և իցէ տեղ մը ։ Մանաւանդ թէ ժողովուրդը պիտի չընդունէր թէ ան իրենց օրի-

նաց գիրքն է, և թէ Մովսէսի ժամանակէն ՚ի վեր միշտ անով կառավարուեցան :

Արդեօք մէկը օրէնքի գիրք մը շինել և մէկ կառավարութիւն մը հաստիլ թէ իրենց նախաւրութեանը սկզբնաւորութենէն հետէ ան գիրքին մէջ պարունակուած կանոնները բռնած են : Ուստի թէ որ ատ բանը չըլլար ո և իցէ ազգին մէջը, անհատատ մը ինտո՞ր կրնար ըսել թէ ասանկ խաբէութեամբ մը սրուեցաւ Եղկից Օրէնքին գիրքը : Այլ Մովսէսի գիրքերը շատ անժխտելի ապացոյցներ ունին թէ այսպէս շինուած չէին . քանզի ոչ միայն օրէնքը կըպարունակէն, այլ նաև անոնց երբ հաստատուիլը, ինչո՞ւ հաստատուիլը և ինտոր կատարուիլը կըպատմեն . ինչպէս՝ զատիկը, մարդոց և անասնոց անդրանիկներուն Ա. տուածոյ ընծայուիլը, տարեկան քաւութիւնները, շաբաթները, ամսագլուխները և շարունակ զոհերը . ասոնցմէ զատ պահուած յիշատակներ ալ կային, ինչպէս՝ Ահարոնի ձոպկած գաւազանը, Մանանայի սափորը, պղնձէ օձը : Նաև կը յայտնեն ան նոյն գիրքերը՝ թէ Աստուած սահմանած էր որ միայն Ղեւտացւոց ցեղը խորանին սպասաւորութիւն ընէ, և թէ որ ուրիշ մէկը ան պաշտօնը կատարէ նէ մեռնի . նաև քահանայապետին հանդերձը մանաւանդ ստորագրած էր . և կըսուի թէ Ղեւտացիք էին հին քաղաքական իրաց դատաւորները, և անոնց վճռոյն դէմ կեցողները մահու ամբ կըպատժուէին : ը Օրդ . ԺԷ. 8—13 : ա Նաց . իդ . 4 :

Հիմա անկարելի պիտի ըլլար որ մէկ խաբեբայ մը եկեղեցին ելլեր և աս գիրքերը ան ազգին մէջ իրեւ ճշմարիտ բռնել տար, միայն թէ կարող ըլլար անոնց ամէնն ալ հաւատացնելու՝ թէ անոնք իրենց մանկութենէն սորված են ան բաները ու առաջուց ի վեր միշտ սորվեցուցած են զանոնք իրենց զաւկիներուն . թէ անոնք առաջուց ի վեր թլփատուած են և դեռ կըթլփատուին , թէ ամէն օր զոհ կըմատուցանեն , և երբեք խողի միս կերած չեն , և մեծաշէն խորան մը ունէին . և մէկ ցեղ մը կար որ միշտ քահանաները անոնք կըլլային , նաև քահանայապետ մը և սպասատանելու քաղաքներ ունէին , որ բնաւ կարող պիտի չըլլար աս ամէնը հաւատացնելու , և վասնորոյ անկարելի պիտի ըլլար ժողովուրդը համոզելու՝ թէ ճշմարիտ են ան գիրքերը որ աս բաները կըպատմեն , որ տաեն իրօք ան բաները չկան ժողովուրդին մէջ : Հա եղբ երկու նշանները :

Դարձեալ հակառակորդը կրնայ ըսել . "Երդարև աս բաները կըգործածուէին գիրքերը գրուելէն առաջ , բայց գիրքերը յետոյ գրուեցան և ժողովուրդին հաւատացուցին թէ այս ինչ և այն ինչ դիպուածները յիշելու համար կըգործածուէին ան բաները , թէ և անո՛ք ուրիշ նպատակի մը համար սահմանուած ըլլան : Սակայն ասկէց կըհետևի թէ Եղկով առաջուց ունէին ան բաները . բայց չէին գիտեր թէ ինչո՞ւ համար և ի՞նչ բան յիշելու համար կընեն ան արարողութիւնները , որ անհատատելի բան է : Այլ ըսենք թէ անոնք անանկ կըսէին . այսու ամենայնիւ ի՞նչպէս պիտի հաւատային անոնք՝ թէ ան իրենց սովորութիւնները և գործողութիւնները այս կամ այն դիպուածները յիշելու համար է , բնաւր որ սուտ վկայողը կըջանար համոզել : Այնպէս թէ ես մէկ սուտ պատմութիւն մը շինեմ , և անոր մէջ ըսեմ՝ թէ շատ ժամանակ առաջ Տրդատ անուն թագաւոր մը տարօրինակ բաներ ըրաւ . և աս իմ շինած պատմութիւնս հաստատելու համար ջանամ բոլոր քրիստոնեաները համոզելու թէ անոնց սուրբ պահած կիրակին՝ ան մարդուն պատւոյն համար է , և թէ իրենց ընդունած քրիստոնէական մկրտութիւնն ալ անոր անունովը ընդունեցան , նաև ան իմ շինած գիրքս ան տաեներն ՚ի վեր իրենց քաղաքական և եկեղեցական օրինաց կանոնագիրքը եղած է . կամ արդեօք անանկ մէկը որ հաւատայ թէ ասանկ խաբեութիւն մը ընարաւոր է : Աս բանս աւելի բացատրելու համար հոս տեղ կըյիշեցնեմ Կոստանդնուպոլսոյ ձիարձակարանին[1] կոթողները՝ որոնց վրայով Կոստանդնուպոլսոյ բոլոր բնակիչները գիտեն թէ կան , թէ և շատ քիչերը գիտեն անոնց երբ կամ ինչո՛ւ կանգնուած ըլլալը : Ուստի ըսենք թէ Տաճկաց մէջէն մէկը ելլէ մէկ գիրք մը գրէ պատմելով թէ ան քարերը իրենց նախնի ինքնակալներէն մէկը կանգնել տուաւ ՚ի յիշատակ իր յաղթութիւններուն . նաև ըսէ թէ աս իր հրատարակած գիրքը ճիշդ ան յաղթութիւնները եղած ժամանակը գրած է ան տաեին թագաւորը կամ իր նախարարներէն մէկը . և ան տաեներն մինչև հիմա ամէն մարդ գիտէ ան գիրքին ստոյգ ըլլալը , և թէ բոլոր Տաճիկները իրենց զաւկներուն սորվեցուցած են անոր մէջի պարունակածները և անոր կանոններուն համեմատ կը կառավարուին . ո՞ր խելացին պիտի հաւատայ աս բաներն :

Աս վերը հնձած քննութիւնները կրնամք դարձնել նաև Նոր Կտակարանի վրայով : Քրիստոսի հրաշագործութիւնները ան կերպովն էին որ մարդոց զգայարանքները կրնային գտնել , և հրապարակաւ կրլլային անոնք . նաև կրկարգամք որ անգամ մը իրեք հազար հոգի գարձի եկան իրենց աչքովը տեսած և ականջովը լսած բաներն պատճառովը , որ անկարելի էր անոնց խաբուիլ : Հա ասոնք են ուրեմն առաջին երկու նշանները : Դամք հիմա մէկալ երկուքին : Ան նոյն տաեները Մկրտութեան և Հաղորդութեան խորհուրդները հաստատուեցան ՚ի յիշատակ ան բաներուն որ եղան , և ան նոյն տաեներն մինչև ցայսօր կըպահուին : Կրկարդամք նաև թէ Քրիստոս ինքը սահմանագրեց աւետարանի պաշտօնեաներ՝ աւետարանը քարոզելու և ան երկու խորհուրդները մատակարարելու մինչև աշխարհիս վերջը : Այդ թէ որ աւետարանը եկեղեցին հաստատուած բան մը ըլլար , մէկը պիտի չհաւատար անոր , քանզի ոչ քարոզիչներ պիտի ըլլային ոչ ալ խորհուրդներ : Ուստի որչափ որ անհնարին է եղած բանին ժամանակակից մարդիկը խաբել , այնչափ անհնարին է եկեղեցի գարերու մարդիկը խաբել՝ եկեղեցին հնարուած խաբեութիւնով մը :

Այ երջապէս գիտնալ պէտք է որ Հեթանոսական չաստուածներուն ընծայուած հրաշքներուն և ոչ մէկը ունի աս չորս նշանները միկտեղ : Աշխարհիս մէջ եղող բոլոր անհատատները չեն կըրնար ցուցընել անանկ մէկ պատմութիւն մը որ աւետարել սուտ բան մը ըլլայ և միանգամայն աս

[1] Ամբ Հիպոդրոմը :

չորս նշանները ունենայ : Ձեմ ըսեր թէ ինչ բան որ ասոնց չունի նշաններէն զուրկ է սուտ պիտի ըլլայ , հապա ասոնց ըսել կուզեմ թէ ինչ բան որ ասոնց չորս նշանները ունի ճշմարիտ պիտի ըլլայ : Եւ տեսանք որ Աստուածաշունչին մէջ պատմուած բանները ասոնց չորս նշանները ունին , և անոր համար գիտենք թէ անտարակոյս ճշմարիտ են անոնք : Եւ որովհետև ասոնց բանները ճշմարիտ են , վասն որոյ Աստուածաշունչը Աստուծոյ տուած գիրքն է : Ա՛ս գիրքին մէջ պատմուած հրաշագործութիւնները լոկ մարդու կարողութենէն վեր բաներ են , և Աստուած ալ իր Ամենակարող զօրութեամբը ամենեւին ձեռնտու չըլլար ստախօս և խաբեբայ մարդոց : Ա՛րդարեից և Առաքելոց ըրած հրաշքները յայտնապէս կը ցուցընեն թէ անոնք Աստուծմէ ընդունելի էին իրենց պաշտօնները :

Անապաշխարելը գլխաւոր ծուխերէն հասած է :

Արդկային մարմինը՝ վերաբերութեան գործիքներով ճեղքելը և անդամները զննելը՝ ամբարշտութիւն մը համարուած էր Եւրոպայի մէջն ալ , մինչև Առաջնորդ Ֆրանչիսկոս Վաղիլոյ Թագաւորին ժամանակը՝ ի 1515 թուականին : Եւ նոյն տեղը Հինգերորդ Կարոլոս Վերմանիոյ կայսրն ալ՝ Սալամանքայի աստուածաբաններուն խորհուրդ ընել տուաւ , որպէս զի գիտնայ թէ խղճմտանքի կըզպզի արդեօք մեռած մարմին մը ճեղքելը , անոր կազմուածքը իմանալու համար :

Եղեռնէ ապրածին մը կ՚ըսէ :

Եբևեզի աստուածաբան մը՝ Սկովտիայի մէջ , երբոր իր մահուան անկողնին վրայ պառկեր էր , հարցուց անոր բարեկամները եկեր մեկը , թէ ի՞նչ կըխորհի իր յաւիտենականութեան վրայօք , ու ըսաւ . “Ուզեմ հաւատարիմ ծառայել Քրիստոսի գործին մէջ , կրցուածիս որ միշտ ու հաստատուն միտքով մը ստացայ ասոնք մեռնելու առենիդ համար : Նարի մարդը պատասխան տուաւ ասոնց նշանաւոր խօսքերովը . “Ա՛ս դիզեցի բոլոր իմ ըրած գործքերս , գէշը ու աղէկը , ու բոլորը մէկ տեղ նետեցի Աստուծոյ առջևը , ու անոնցմէ դառնալով դիմեցի Քրիստոսի ոտքը . Անով ես կըգտնեմ քաղցր հանգիստ ու խաղաղութիւն” :

Անոխակալ յաջողութեան օրինակ մը :

Ամերուան գիշեր մը՝ մէկ խեղճ գերդաստան մը՝ աղքատութեան աղետալի վիճակին մէջը կըտառապէր . ողորմելի զաւակները ցուրտէն դողդողալով իրենց մայրէն կրակ կուզէին , բայց անիկայ չէր կրնար անոնց խնդիրքը կատարել , ինչու որ ածուխ չունէին : Քիչ մը աւելի հաց կուզէին , բայց մայրերնին չէր համարձակեր անոնց աւելցած չորրեակ հացին մէջեցածն ալ անոնց տալու , վասն զի հետևեալ օրուան համար հաց գնելու տակ չունէր : Տղին մէկուն ոտքը ցուրտէն խիստ մնած անզգային կըցաւէր ու կաղ կըքալէր , բայց մ՚ղջ , որ չէր կրնար զգայ մը մուճակ գնելու իր զաւկին : Ընկերներուն ներս մտաւ ու ճրագ մը ուղեց , և ահա վառելու իւղ չունենալուընին պարտաւորեր էին խաւարը նստելու : Ա՛ս իրենց թշուառութիւնը ալ աւելի ծանրացաւ՝ երբոր թղթաթեր մը ներս մտնելով տակ կուգէր իր բերած նամակին համար : Ա՛ս խղճութենան նայելով թղթաթերը , ըսաւ որ եթէ վճարուն նամակին գինը՝ ու գնաց : Ասոնց երբոր նամակը բացին , ահա կարդացին որ մէջը գրուած էր թէ իրենց հետու տեղ մը եղած մէկ ազգականը մեռնելով կալուած մը մնացեր է իրենց : Իրենց աղքատութիւնը վերջացաւ հիմա . նոյն կէտին հարստացան , թէ և քանի մը օր պէտք էր տակաւին , որ ան ստացուածքը ձեռքերնին անցնի : Ընկերին կարօտութեան ցաւերը մէկ դի գացին , ու նոյն վայրկեանին առատութեան ու լիութեան ուրախութիւնները յաջորդեցին : Առաջ իրենց սաստիկ աղքատութենէն կարող չէին քնանալու , բայց հիմա իրենց սաստիկ ուրախութիւնը գլխովին փախցուց իրենց քունը :

Ահա ասանկ կըպատահի նաև Ամմանուէլի հետևողներուն . երբոր անոնք նեղութեան և տառապանքի մէջ կըգտնուին , սրբազան նամակները կուգան կաւետեն անոնց ան ժառանգութիւնը որ անվախճան և յաւիտենական է :

Կրնաք մի մարդ միտքէն հանել ան վաղուան օրը , որ ատեն կիմանայ թէ իր կեանքին քննութեանը պիտի կանչուի , կամ թէ կրնաք մի մոռնալ իրեն վճիռը , որով դատապարտուած է մեռնելու : Եւ տակաւին ողորմելի մեղաւորները որոնք ժամ մը կեանք ունենալին չեն գիտեր , կըմոռնան ան բաները . ո՛վ զարմանալի յիմարութիւն ամբարշտութեան , որ մարդիկ կըմոռնան յաւիտենական ուրախութիւնը , յաւիտենական թշուառութիւնը , ու իրենց անփոփոխ բնակութեան տեղը , որ ատեն ճիշդ անոր դրանը քովինկը կեցած ներս մտնելու վրայ են , միայն մարմինին բարակ վարագոյրը կայ իրենց ու ան սոսկալի տեսարանին՝ ան յաւիտենական անդունդին մէջ տեղը :

Ընչ՝ որ ջանք չըներ միշտ իր գործին մէջ աւելի յաջողակ ըլլալու՝ յառաջ երթալու տեղը ետ կերթայ :

Ամենևին չկայ այնպէս պզտիկ դիպուած մը՝ որուկէց խոհական մտածմունքներ չքաղուի :

Ընդվզած նաւուն մը խոխոջ՝ ծովու կովերուն դէմ։

Պուքէնան Ընդհանուր նաւապետը՝ որ 1818 ին Հիւպսպերկի կողմերը պտըտեցաւ, հետեւեալ պատմութիւնը կընէ։

«Ծովու կովերը խիստ շատ են Հիւպսպերկի արեւմտեան եղերքը, քան թէ պաֆֆինի ծոցը պերճնկի նեղուցը՝ և բեհեռային ծովերուն ուրիշ կողմերը։ Պայծառ օդ եղած առեներ՝ երբեմն հարիւրաւոր ծովու կովեր մէկտեղ հաւաքուած կըտեսնուին սառոյցի[1] տափարակ կղզիի մը վրայ, ուր տեղ պառկած կըկենան կամ՝ կըզբօսնուն, և իրենց ձայներովը՝ որ յուլի բառաչելուն[2] կընմանի, օդը կըհնչեցունեն. սակաւորաբար իրենց ղբօսանքը կըվերջացունեն ասոնք՝ ամենքնին ալ քնանալով։ Բայց զգուշութեան համար որ չըլլայ թէ վտանգ մը հանդիպի իրենց, մէկը արթուն կենալով պահպանութիւն կընէ, և վտանգ մը հասնելու ըլլայ նէ՝ իր ընկերներուն ձայն կուտայ։

«Երբեք չտեսայ ես ծովային կովերու խումբ մը, թէ և շատ փոքր ըլլար, առանց պահապանի. որ իր մեծ վիզը մէկ կողմին մեկալը միշտ զարձունելով կըզննէ։ Թէ որ պզտի վտանգ մըն ալ տեսնելու ըլլայ նէ, նախ և առաջ ինքը կըփախչի. և որովհետև բոլոր խումբը մեկզմեկու վրայ դիզուած են, իրենցմէ մեկը շարժումնէք մը ըրածին պէս մեկայնները կըզգան, և ան նոյն վայրկեանին ամենքն ալ ջուրը կը նետուին։ Երբ որ խիստ շատերը կըլլան ասոնք, ասոր աղմուկը ծաղրական տեսարան մը կընկերկայացունէ՝ ի տես։ Վտանգի բոլոր ծովու կովերը՝ որ իւրաքանչիւր վայ դիզուած են, վախնալնուն մեծ շփոթութեան մէջ ընկած, կըջանան մեկզմեկու ծանրութիւնէն ազատիլ, և կրցածնուն չափ սոլոլով կերթան մինչև սառոյցին եղերքը, ու ինքզինքնին ծովը կընետեն։

«Մեկ իրիկուն մը՝ գունդ մը ծովու կովեր տեսանք, որ դէպի սառոյցի կղզիի մը կերթային։ Ընդհանրապէս մեր նաւակաները

[1] Տէնիզ պօլաղը։ [2] Պօ՛ւ։ [3] Պէօյիւրլէ։

մոռնալով սկսանք անոնց եւսէն խմսալ : Այս գունդին մէկ մասը մեր մօտենալը տես նելով՝ խոյսն աներեւոյթ եղան . և թէ պէտ պահապանը նշան տուեր էր մեկալ նելուն որ փախչին , այսու ամենայնիւ այն պիսի կատաղութեամբ սուսոյսին վրայ շարուեցան՝ որ շլոթեցին մեզ և չթողուցին որ անոնց ձամբան կտրենք : Խիստ շատուր էին սոնք , և յայտնի կերեւար որ սաստիկ պիտի կռուէին մեզի հետ : Երբ որ առջի անգամ հրացաններէը պարպեցինք , ամենքն ալ դէպի մեր վրան նետուեցան խորտակելու՝ ձայնով մը և բարկութեամբ բառաչելով . ու նաւակին եղերքը իրենց երկայն սկաւառներով կրբռնէին կամ գլուխնին կը գալնէին : Այս վտանգաւոր յարձակման առեն՝ իրենց առաջնորդ եղած էր ամենէն մեծ և զարհուրելի ծովային կով մը : Ա՛ր նաւաստիները՝ գլխաւորապէս սորա հետ կը ծեծկուէին . բայց գազանը անոնց լախտերուն հարուածը հոգ չէր ըներ , ու մեր նիզակներն ալ դժբաղդաբար սղեկ սրուած չըլլալնուն՝ անոր հասրը մորթէն չէին անցներ : Ինքան բազմաթիւ էր սա գունդը , և այնքան սոսկալի կատաղութեամբ անդադար վրանիս կը յարձակէին , որ ժամանակ չունեցինք լեցուներու մեր լայնաբերան և կարճ հրացաններէը , որոնք կրնային օգուտ մը ընել մեզի սա դիպուածիս մէջը : Նա բերաբաղդութեամբ մեր ընկերներէն մեկուն հրացանը պատրաստ ըլլալով՝ շտկեց զանիկայ սա գունդին դիմաւորին , և անանկ վարպետութեամբ պարպեց՝ որ գնուականները առնոր աղիքներուն մէջ մտան և չորսալար վիրաւորեցին : Գազանը ինկաւ կռնկին վրայ իր ընկերներուն մէջը . որոնք անմիջապէս կռիւը ձգեցին , հաւաքուեցան առնոր բոլորտիքը , և իրենց երկայն սկաւառներով բռնեցին զանիկայ ջրին երեսը : Ինչ շուշտ բնական ճարտարութիւն մը բանեցունելով սա բանը կընէին անոնք՝ որ խըղդուելէն ազատ մնայ :

«Ծովու կովերը զարմանալի սէր մը ունին իրենց ձագերուն վրայ . և շատ հետաքրքրական բան մըն է դիտելը , թէ ինչպէս կըսիրեն և հոգ կըտանին անոնց : Մէկ օր մը մեր նաւակներուն մէկը երկու ծովային կովերու վրայ յարձակեցաւ , որոնց մէկը արու էր և մեկալը էգ : Ա՛երաւորեցաւ էգը՝ որ սոսին կաթ կուտար իր ձագին . ա՛րուն անմիջապէս ջրին մէջը ընկղմեցաւ , ու վրէժ առնելու համար սաստիկ գնցեց մեր նաւակը : Իսկ էգը իր ձախ թևին տակը ա՛ղեկ մը սխմելով իր ձագը , սկսաւ դէպի սուսոյսի մը կողմին երթալու , թէպէտև քանի մը վէրք առեր էր , քանզի իրեք նիզակ զարնուած էր իր կուրծքին : Հոն հասնելուն ձգեց ձագը , ու շուտ մը հետ դարձաւ անանկ կատղած՝ որ եթէ ոյժը հասնէր ըլլար նէ անշուշտ նաւակը պիտի ընկղմեր : Նայց իր գլուխը վերաւորուած հետ դարձաւ մորը քովը , որ մեծ դժուարութեամբ սուսերուն վրայ կըսողար : Իսկ ա՛րուն վախնալով թէ գուցէ նորէն պիտի յարձակին էգին վրայ , իր ակռաներովը բռնեց զանիկայ և քաշեց տարաւ ջրին մէջը , որ մեր ձեռքէն ազատի : Այս փոխադարձ սիրոյն շատ օրինակները տեսած եմք : Հատ անգամ հրացէնք պարպուած ատենը տեսանք , որ ըղձալու կարողութիւն ունեցողները ծովը կընետուէին , բայց ետքը ջրին երեսը կելլէին անոնք , իրենց վիրաւորուած ընկերները փնտուելու և իրենց ակռաներովը ջրին մէջը քաշելու»:

Ա՛պոստոլոս ապեղ Յոհաննէս:

«Պարապ տեղը դիս կըպաշտեն . մարդոց պատուիրած բաներըը իբրև վարդապետութիւն կըսորվեցնեն»: Մատթ . ԺԵ . 9 :

Ան որ Աստուծոյ չուզածը կամ չպահանջածը ընելով՝ կըհամարի թէ Աստուծոյ ծառայութիւն կընէ , ճիշտ Աստուծոյ ատելի եղած բանը կընէ : «Ա՛հա ընազանդութիւնը՝ զոհէն , և ունկնդրութիւնը՝ խոյերուն ճարպէն աւելի սղեկ է» : ա Թագ . ԺԵ . 22 :

Ա՛յելեալ ապեղոյն ասա Աստուած:

Աստուած Աւրէ և Ա՛ն մեծ աշխարհին մէջ , չանա որ դուն ալ անանկ ընես զանիկայ փոքր աշխարհին մէջ , այսինքն՝ քու անձիդ մէջ : Նոյ սկսէ առաւօտը , և անոյ իրիկունը : Ընդկայ ըրէ քու վերջին խորհուրդդ՝ դիշերը երբոր կըպառկիս , և քու առաջին խորհուրդդ՝ առաւօտնց երբոր կարթննաս . սասանկ՝ գիշերը քու երեւակայութիւնդ սուրբ կըլլայ , և ցորեկը քու միտդ մաքուր . սասանկ՝ քու հանգստութիւնդ խաղաղ կըլլայ , աշխատութիւնդ յաջող , կեանքդ ջերմեռանդ և մահդ փառաւոր :

[1] Խըլտխ : [2] Մոյէֆէ : [3] Մօփօղ : [4] Ա՛ղեփ :

Արդիպոռնեական ջուրին հետ ոչ պահելը հասարակ բանի մը նմանցնելը ։

1 . Մխոքերնիդ ըերէք թէ մենք ամէնքս ալ շատ անգամ պակասութեան ու տկարութեան ենթակայ ենք ։

2 . Չամբերեցէք՝ ու մի մեծցունէք ուրիշին տկարութիւնները ։ Կոր . ը . 12 ։

3 . Աղօթք ըրէք զաղտուկ մեկզմեկու համար ։ Յակ . ե . 6 ։

4 . Լուր առնելու դիտաւորութեամբ տուն տուն պտըտելէն , և ուրիշներուն գործին խառնուելէն՝ ինքզինքնիդ ետ պահեցէք ։

5 . Համբաւաւոր զրոյցները միշտ ջնջող եղէք , և մեկուսի վրայով վնասակար բան մը մի հրատարակեք՝ մինչև որ աղեկ մը հաստատուի անիկայ ։

6 . Թէ որ եղբայր մը յանցանք ընէ՝ ուրիշներուն խմացունելէն առաջ , իրեն իմացուցէք զաղտուկ ։

7 . Ոգոյշ եղէք որ մէջերնիդ պաղութիւն չպատահի . աղեկ կերպով դատեցէք միշտ ձեր եղբօրը ան գործքերը ու խօսքերը՝ որոնք հակառակութեան կամ դժգոհութեան երևոյթ ունին ։

8 . Սողոմոնի արդար կանոնը նկատեցէք , այսինքն՝ հակառակութեան մէջ մտնելէն առաջ , ետ քաշուեցէք անկից ։ Ա.ռակ . ԺԷ . 14 ։

9 . Թէ որ եղբայր մը սկսուելնիդ ցաւցուցեր է , մտածեցէք թէ ո՛րչափ փառաւոր ու ո՛րչափ աստուածային գործ մըն է ներելը , ու որչափ անյարմար է Քրիստոնեի մը վրէժ առնելը ։ Եփես . դ . 2 ։

10 . Յիշեցէք թէ միշտ Աստուծոյ մէկ երևելի հնարքն է հակառակութիւն և ատելութիւն ձգել քրիստոնէից մէջ . ուստի թէ որ մենք հակառակութիւն ընենք՝ Աստուծոյ գործ ընողներ պիտի ըլլանք ։

Մեծապես տարբեր են իրարմէ ջրհոսնքով աղօթք ընել կամ անոր նշանակութիւնն ալ միտքին մէջ գիտնալը , և աղօթքին յայտնած զգայութիւնները և փափաքները սրտին մէջ ունենալը ։

Ձկայ այնքան աղքատ ու տառապեալ մարդ մը որ չկրնայ օգնել ու մխիթարել իրմէն աւելի թշուառ մէկ մը ։

Յարո-ընի-ն հետևյալ ։

Թէ որ կըհաւատանք որ Յիսուսը մեռաւ ու յարութիւն առաւ , անանկ ալ Աստուած Յիսուսով ննջեցեալները պիտի բերէ անոր հետ ։ ա Թես . դ . 13 ։

Երևելի յայտնութիւն . ան հողը որ գերեզմանը կըղնեմք ան ընդհանուր վճիռը վը , թէ “Հող էիր ու հող պիտի դառնաս” , պիտի կենդանանայ նորէն ։ “Պատկանութիւնով կըցանուի , ու առանց ապականութեան յարութիւն կառնէ . անարգութիւնով կըցանուի , ու փառքով յարութիւն կառնէ . տկարութիւնով կըցանուի , ու զօրութիւնով յարութիւն կառնէ . կըցանուի շնչաւոր մարմին , և յարութիւն կառնէ հոգևոր մարմին” . գլխովին յարմար՝ երկնաւոր աշխարհի գործերուն ու զուարճութեանը ։

Բայց սա փոփոխութիւնը ի՞նչպէս պիտի ըլլայ . կըհաւատանե՞ս թէ ինչպէս պիտի ըլլայ . պիտի ըլլայ ան կարողութիւնովը՝ որն որ ամէն բան ոչնչէն ստեղծեց ։ Աստուած իրեն յարուցածները Յիսուս Քրիստոսի հետ պիտի բերէ ։ Ա՛ս է մեր համառօտ պատասխանը . և ասկէ անդին չենք կրնար ականջ կախել անհաւատին հակառակ խօսքերուն . քանզի Աստուծոյ ան յաստուկ խոստմունքը ունենալով , անվայել է մտիկ ընել անոնց՝ որոնք իրենց տգիտութիւնովը ու տկարութիւնովը՝ Աստուծոյ գիտութեանը ու զօրութեանը դէմ գնել կուզեն ։ Թող անոնք հաղարումէկ տեսակ հարցումներ ընեն՝ անկարելի համարելով յարութիւն առնելը , բայց չէ՞ որ կըմոռըցին . ինչու որ ո՛չ գիրքերը գիտեն և ո՛չ Աստուծոյ զօրութիւնը ։

Երբոր Աստուած քեզի հրամայէր մեռելներուն յարութեան գործը կատարելու , ան ատենը կրնայիր ան գործին դժուարութիւնները յառաջ բերելու . բայց հիմա որ Աստուած կըսէ թէ ինքը պիտի յարուցանէ մեռելները , ինչո՞ւ կըհակառակիս ասոր կարողութեանը դէմ . չես գիտեր թէ ինքը ինսոր որ կարող է փոքր գոլորշի մը հաւէն կանանչ ցօղուն մը յարուցանելու , անանկ ալ կարող է ապականեալ մարմինները անապական մարմին մը յարուցանելու ։

Տարօրինակ խնդիրներէ վճռելու համար՝ Յոհաննէսի փիլիսոփային հնարքը։

"Երբորդ հանդիսկինք (կըսէ ան հնչակաւոր անձը) անանկ պարագաներու՝ ուր որ կըհարկաւորի մեղի երևելի գործի մը ձեռք զարնելու կամ զանկակայ միջոցելու հատուած որոշմունք մը ընել, և կըտեսնեմք որ մեր միտքը շփոթուած է ու չեմք կրնար որոշել, ո՛րկէց կուգայ ատ դժուարութիւնը։ Ես դժուարութիւնը յստակ կուգայ մտածանդ անկէց՝ որ մեր քննութեանը մէջ բոլոր պատճառները նոյն կէտին մեր միտքը չեն գար, սակայն երբեմն մէկ մը՝ և երբեմն ուրիշ մը միտքերնուս կըձևացըներմք, վերջինը յիշելու ըլլանք՝ առջինը կըմոռնանք։ Ըհա այսպէս զանազան մտածութիւններով և խորհուրդներով փոխոխակի մեր միտքը կըպտիշտակուի, և անստուգութիւնը մեզ կընեղէ։ Ընտկայ վերցունելու համար, սովորութիւն ունիմ թերթ մը թուղթը երկու երեսի բաժնել, մէկուն գլուխը՝ "ձեռք զարնել", ու մէկալինը՝ "մերժել" գրելով։ Ետքը ան խնդրոյն վրայ իւրեք կամ չորս օր մտածելով, ատ մտկատ գրութիւնուն տակը կարձատօտ կըգրեմ ան երկու կողմին պատճառները, որոնք հետզհետէ միտքս կուգան։ Երբոր այսպէս կը ժողվեմ մէկ տուցակի մը մէջ բոլոր միտքս եկած պատճառները, կըվտուիամ հետևեալ կերպովս կշռել անոնց փոխադարձ արժողութիւնը։ Ամէն որ երկու հատ գրտնեմ, երկու կողմը մէյմէկ հատ՝ որոնք ինձի հաւասար կերևան, ան երկուքն ալ կը հերքեմ։ Ամէն որ մէկ պատճառ մը գտնեմ մէկ կողմին որ հակառակ կողմին երկուքին հետ հաւասար է, իւրքն ալ կաւրեմ։ Ամէն որ "ձեռք զարնելու" կողմին երկու պատճառներ գտնեմ որ "մերժելու" կողմին իւրեք պատճառին համարնատ է, հինգն ալ կաւրեմ։ Ես գործողութեամբս վերջապէս կիմանամ թէ՝ ո՛ր կողմը կշիռը կըհակի։ Եւ թէ երկու օր ալ մտածելէն ետքը, ուրիշ կարևոր նշան մը չգտնեմ՝ ալ իմ վճռս կըհաստատեմ։ Ընշուշտ ատ բաղդատութիւնս թէպէտև Թուաբանական ճշտութիւնով չէ, սակայն իմ քաղած պատճառներս գատ գատ քննելէս ու նաև իրարու հետ բաղդատելէս ետքը՝ ամէնն ալ գործելէ աչքերուս առջևը ըլլալով՝ ինձի կերևնայ որ ատանկով անսխալ կրնամ դատել, և քիչ անգամ անխորհուրդ ընթացքի մը մէջ կըգտնուիմ։

"Այսօրինակ բաղդատութիւնէս շատ անգամ մեծ օգուտ քաղելեմ, որն որ կըրնամք բարոյական և կամ խոհականութեան Թուաբանութիւն անուանել"։

Ամփոփ և բնաւորեալ մը։
(Ընտրեալ պարագրութիւն։)

Երբեմն մեծագործ մը զարմանալի յիշողութիւն ունէր. քաւական էր որ բանաստեղծութիւն մը մէկ անգամ լսէր, ու որչափ երկան ալ ըլլար՝ հեղինակէն առելի աղեկ կրնար արտասանել։ Երկու ծառայ ալ ունէր, որոնք գրեթէ իրեն պէս երևելի ձիրքով մը զարգարուած էին։ Իր ծառաներէն մէկը՝ կրնար անսխալ արտաբերել մէկ ոտանաւորը երկու անգամ լսելով. ու իր աղախիններէն մէկը՝ կրնար շատ դիւրութեամբ արտաբերել ինչ որ իրեք անգամ կըլսէր։

Երբոր բանաստեղծ մը պալատը կընկերկայանար ու կուզէր՝ որ պատիւ Թագաւորին իր արհեստին փորձ մը ընէ, Թագաւորը սովորութիւն ունէր անոր խոստանալ, որ եթէ ան շարադրութիւնը ճշմարտապէս նոր ու իրմէ շնորհած ըլլայ՝ պիտի վարձատրէր անոր ձեռագրին ծանրութեանը հաւասար ոսկի տալով։ Բանաստեղծը՝ որ ապահով էր ուրիշ մէկէ մը օրինակ առած չըլլալուն, վստահաբար կոտենաբանէր, բայց հազիւ թէ կըսկիսցունէր՝ որ Թագաւորը կըսէր անոր. "Այս նոր չէ, շատ տարբներէ՛ի վեր է որ ես սա ըսածդ գիտեմ, ու քեզմէն ալ սորված եմ"։ Եւ այսպէս կը սկսէր բառ առ բառ կրկնել, բանաստեղծը մեծապէս զարմացունելով. և կըսէր ալ, "Այս ծառաս ալ ատկից գիտէր, ու Թող արտաբերէ"։ Եւ ան՝ որ անգամ մը բանաստեղծէն լսած էր, անգամ մըն ալ Թագաւորէն լսելով՝ ինքն ալ կրկրկնէր զանկից։ "Աղախին մըն ալ ունիմ, կըսէր Թագաւորը, որն որ մեղի պէս գիտնալու է, Թող հոս գայ"։ ու կընեղկայացունէին աղախինը որ խորանին ետևը պահուած ըլլալով՝ լսած էր բանաստեղծին, Թագաւո-

ըին ու ծառային կարգաւ ան բանաստեղ-
ծութիւնը ըսելին. ուստի ինքն ալ կը
կրկնէր իր պզտիկութենէն սորված պէս։
Բանաստեղծը ամօթալից կըմնար, չկրնա-
լով խմանալ թէ ինչպէս ուրիշ մարդիկ
առանց աղէկ սորված են իր ոտանաւորը. ու
կըսկսէր վախնալ կախարդութիւն մը ըն-
լալ կարծելով, ու եթէ ալ ըսելիք բան
մը ջունենալով՝ կըստիպուէր ունայնաձեռն
ետ դառնալ։

Հռչակաւոր բանաստեղծ մը, Լ—Ա-
մահ անուն, իր ամէն եղբայրակիցներուն
անբաղդութեանը վրայ գթսմանալով, և
Թագաւորին նենգութենէն կասկածելով՝
միտքը դրաւ որ ինքը ասոր փորձը ը-
նէ, յուսալով որ յաղթող պիտի գտնուի։
Ուստի ոտանաւոր մը շարադրեց անանկ
կերպով մը՝ որ անոր իմաստին կողմանէ
շատ զեղեցիկ խորհուրդներ կըպարունա-
կէր, և միանգամայն շարադրութեանը
կողմանէ առ մարդս մէկ տեղ ժողվելը էր Ա-
րաբացւոց լեզուին խիստ իրին ու միտք
պահելու դժուարին բառերը։ Տոքը օ-
տարականի մը հագուստ հագաւ, ու երեսը
չուխայեղէնով մը ծածկեց բայց չի աչքե-
րէն՝ ըստ սովորութեան անապատի Արաբա-
ցիներուն, և այսպէս ծպտեալ[1] կերպարան-
քով Թագաւորին պալատը գնաց, ու Թա-
գաւորին առջևը ներկայացաւ։

«Ո՛վ Արաբացի եղբայր, կըսէ Թագա-
ւորը, ո՞րկէց կուգաս, ու ի՞նչ կըփնդ-
րես ինծմէ»։

Բանաստեղծը պատասխանեց.— «Ա-
տուած աւելցունէ Թագաւորիդ զօրութիւնը,
ես բանաստեղծ մըն եմ այս ինչ տեղէ...
ու բանաստեղծութիւն մը շարադրեցի չի
պատիւ մեր տիրոջը Թագաւորիդ»։

«Ո՛վ Արաբացի եղբայր, կըսէ Թագա-
ւորը, գիտես ի՞նչ դաշինքով պիտի վար-
ձատրուիս»։

«Հեմ գիտեր, պատասխանեց բանա-
ստեղծը։ Ի՞նչ է ատ դաշինքը, ա՛րքայ
քաջ»։

«Որ քու ըսելու ոտանաւորդ դուն
ինքդ շարադրած չես նէ՝ քնաւ ինծմէ
վարձք պիտի չառնես։ Բայց թէ որ նորա-

[1] Մեկպոէլ։

հնար է, ու ճշմարիտ դուն ես անոր հե-
ղինակը, կըվարձատրեմ քեզի՝ քու ըսելու
ոտանաւորիդ ձեռագրին ծանրութեամբը
ատակ տալով»։

«Ի՞նչպէս կըհամարձակիս, կանչեց
Լ—Ամահն, ուրիշի մը շարադրութեանը
հեղինակ անուանել զիս. ծառայ մը չգի-
տեր արդեօք թէ Թագաւորի մը առջև սուտ
խօսիլը ամէն յանցանքէն շատ անարդ գործ
մըն է. աս ոտանաւորը իմս է, և աներկիւղ
կըհաստատնդիմ ան դաշինքին՝ որով կըհա-
ճիք վարձատրել զիս, ով Թագաւոր»։

Ուստի իր բանաստեղծութիւնը չի բերան
զըուցեց։ Թագաւորը շփոթած, չկրնա-
լով մեկ տող մը գոնէ սերտել, նշան տուաւ
իր ծառային, բայց ան ալ չէր յիշեր. ա-
զախինը բերել տուաւ, ան ալ տակաւին
իր խօսքերը ձևացունելու յաջողակութիւն
չունէր։

«Ո՛վ Արաբացի եղբայր, ըսաւ ան ա-
տեն Թագաւորը, ճշմարիտ խօսեցար,
բանաստեղծութիւնը անշուշտ քու շինածդ
է. աս առաջին անգամն է որ կըլսեմ ատի-
կայ. ուրեմն ցոյց տուր ձեռագիրդ, որպէս
զի իմ խոստացած հատուցումն ընեմ քեզի»։

«Չեմ ճշդիր, պատասխանեց բանաստեղ-
ծը, հրաման տալ ծառաներնուդ երկու-
քին՝ որոնք ձեզի բերեն ինծմէ ուզածդ»։

«Ո՞նչ բերել պէտք է, կանչեց Թա-
գաւորը, ձեռագիրը վրադ առած չե՞ս մի»։

«Ո՛չ, տէր մեր Թագաւոր, ես աղքատ
մըն եմ. և աս բանաստեղծութիւնը շարա-
դրելու առենս՝ պալիբիի* տերևներէն չու-
նէի, ուստի պարտաւորեցայ փորագրել
զանիկայ սիւնի մը կտորին վրայ՝ որն որ իմ
հօրմէս ժառանգութիւն մնացած է, և ան
մարմարիոնի կտորը ուղտիս կռնակն է՝ որ
պալատին դուռը կանգներ է»։

Թագաւորը բուն իր որոշումին մէջ
բռնուած էր. մարմարիոնին կտորը կըձըն-
շէր ողորմելի ուղտը։ Իր խոստումնքը պա-
հելու համար, պէտք էր որ իր գանձը
սպառուի։ Բայց աս խրատը անօգուտ չէ-
ղաւ։ Ալ երբէք հրաժարեցաւ բանա-

* Ըսուի կիմանամ՝ թէ ոմն բոյս, որ Եգիպտոսի Նեղոս գետին եղերքը կըբուսանէր, և հին ժամա-
նակը անկից նուագելի փող կըգործածէին։

ստեղծներուն դէմ ան իրեն անվայելուչ խորամանկութիւնը բանեցունելէն , և ամենուն ալ ժամանակաւորութեանը նայելով՝ վարձատրեց այնպէս առատաձեռնութեամբ՝ ինչպէս որ կրնայէր ալքայական հարստութեան և կարողութեանը ։

Խալիոյի գեղջկները ։

Յամի տեառն 861ին՝ Նորվեկիայի ծովու ափերուն մէջ Լատուտ անունով որ դեպի Իսլոթ կողմները կերթար , փոթորիկի մը հանդիպելով՝ անծանօթ ծովեզերք մը հասաւ · ասիկայ Խալանտա կղզին էր ։ Տասը տարիէն ետքը՝ բազմաթիւ աղնուական զերդաստաններ՝ Հարալտ կոչուած բռնաւորին շատ նեղութիւն կրելով՝ ելան մեկնեցան Նորվեկիայէն , ու ապաստանարան մը գտնուեցաւ ան նորագիւտ կղզիին մէջը , որ նախ Իրկիը Զեան կոչուեցաւ , ու ետքը՝ Իրկիը Սառնամանեաց · քանզի Լա , կրնշանակէ սառնամանիք , և Լանտ , երկիր ։ Այ փախստականները՝ աշխարհակալներու պէս՝ երկիրը բաժնեցին մէջերնին , ու տեսակ մը աղնուապետական կառավարութիւն հաստատեցին , որուն գլուխը նախագահ մըն էր ժողովուրդին ընտրուած , որ մինչև ՚ի մահ կը կառավարէր ։ Այայց ատոնց մէջ պատուասիրութեան նախանձ մը մտնելով՝ իրենց յառաջադիմութեանը արգելք եղաւ · քաղաքական պատերազմը քանդեց աւերեց բովանդակ Խալանտա · ողջմիտ երկիրը ներքին անվախճանութենէն այսպիսի տանջանքներ կրելով , ու աւերակ դառնալով իր մեծերուն թշնամութեամբը և հրաբուխներէն բոլորովին կործանուելով , ինքնին հրաժարեցաւ իր հասարակապետութեանը ազատութենէն , և Նորվեկիայի տերութեանը հպատակ եղաւ ։ Ասիկա՝ չորեք տասնեորդ դարուն , Տանիմարքայի հետ միացաւ , ու հիմա ևս անոր կը վերաբերի ։ Ահա ասիկայ է կարճ խօսքով՝ քաղաքական պատմութիւն Խալանտա կղզիին , որ մինչև հիմա լուծանուցած չէ , և որ ճամբորդին դիտողութեանը և բնախոյզին դիտութեանը՝ այնքան արտաքոյ կարգի տեսարաններ և այնքան սորվելու հետաքրքրական բաներ կը ներկայացունէ ։

Խիստ ընդարձակ կղզի մըն է ասիկայ , Տանիմարքայէն և Նօրտայնէն ալ մեծ , բայց բնակիչներուն թիւը՝ 50,000 էն աւելի չէ · ատեն մը՝ կըսեն , ասոր կրկնապատիկն է եղեր բնակչաց թիւը · սակայն եղանակներուն անբարեխառնութիւնը , հրաբուխները , ժանտախտը և սովը հետզհետէ տասանորդեր են ան սակաւաթիւ ժողովուրդը ։ Ան երկրիս ամէն կողմը ուրիշ բան չտեսնուիր , բայց եթէ չոր և անպտուղ լեռներ , ամայի դաշտեր կամ գարշահոտ ճահիճներ [1] ։ Ծառ մը՝ տունկ մը՝ վարսակի [2] կամ հաճարի [3] հասկ մը ամենևին չկայ հոն ։ Մէկզմէկէ հեռու քառակուսի խոտաւէտ տեղուանք կան Թանձր պատերով շրջապատած , որոնց մէջ տեղը հողաշէն հիւղ [4] մը կերևնայ խոտերով ծածկուած ։ Ասոնք մէկ նեղ դուռ մը ունին , ուսկից միայն ծուխ ելլելնէրս կըմտնուի · մէյմէկ աղանջուք պատուհան ունին երկու կողմէն , և տանիքին մէջ տեղէն ալ ծակ մը՝ մուխ ելլելու համար ։ Ան բնակարանը՝ հինգ կամ վեց խորշերու [5] բաժնուած է · մէկը խոհանոց , միւսը կերակրատուն , քիչ մը անդին եզածնեղն ալ դարբնոցը և ախոռն են ։ Ան բոլոր շէնքը անմշակ պես գետնի վրայ շինուած է և պատերն ալ ծեփ չունին · Թէպէտև ցուրտը ներս չթափանցնէր , բայց միշտ գարշահոտ խոնաւութիւն մը կայ հոն որ ամենևին չպակսիր ։ Ահա ատոնց մէջ կապրի Խալանտայի գիւղական · աղքատ է ան և համբերող , աշխատասէր և գոհ իր վիճակէն ։ Իր միակած գետնէն՝ միայն Թէ քիչ մը խոտ կըքաղէ ձմեռուան մէջ , բանի մը կով ու մէկ կամ երկու ձի սնուցանելու համար · ու իր միւս անասունները կըխըլէ որ ձեան մէջը արտաճուին ու լեռներուն վրայի մամուռները [6] ուտեն ։ Ձմեռուան երկար և ցուրտ գիշերները ձկնորսութեան կերթայ , ու ինչ որ որսալու ըլլայ , անով պիտի հոգայ իր ամէն պիտոյքը · չորցունել կուտայ ձկները՝ վաճառելու համար , և միայն անոնց գլուխները իրեն կըպահէ ։ Գալնան մէջ Նանեցի վաճառականները ան ծովեզերքը կուգան , և աղքատ ձկնորսը ծանր աշխատութեամբ իր ժողված ձկնե-

[1] Պալոթ ։ [2] Նօլֆ ։ [3] Ձավդոլ ։
[4] Գօլկո ։ [5] Խանէ ։ [6] Նօսուռ ։

ըը կուտայ անոնց, նմանապէս իր կնոջը պատրաստած ձավարը[1], և իր հօտին բուրդը. և ասոնց փոխարէն կառնէ անոնցմէ հաճար, շաքար, օղի, և իրեն հարկաւոր եղած հանդերձները: Ամառնային եղանակին ալ երբեմն ձկնորսութեան կերթայ, և երբեմն իր արտը կը հնձէ. մնացած ժամանակը գործակատ իր գործիքները դարբնելու և սէտք եղած կարասիքները շինելու: Ու կնիկն ալ մեծ փութով կաշխատի որ օգնէ անոր. բուրդը կը մանէ, առագաստի կտաւները կը գործէ, բնակարանին հոգը կը տանի: Ասոնց զաւկընեն ալ երբ որ կըսկսին մեծնալ, իրենց հօրը հետ ձուկ որսալու կերթան. ու անոր առաջնագործութեան[2] ու դարբնութեան արհեստները կը սորվին: Այս ողորմելիները՝ բոլոր օրը ղըժուարին աշխատութիւններով անցընելէն ետև՝ ուրիշ կերակուր մը չունին, բայց միայն արևը չորցուցած և մանրած ձկանց գլուխներ, քիչ մը ծխուած կոգի[3], և տեսակ մը հաճար[4] ալիւրով շինուած. խմելիքնին պարզ ջուր է քիչ մը կսմոթով խառնած, և երևելի առիթներու մէջ՝ գաւաթ մը օղի կամ գէշ գարեջուր: Այսու ամենայնիւ առոյգ են և ուժեղ, և կնիկները ընդհանրապէս նշանաւոր են իրենց վայելուչ հասակաւը և գեղեցիկ դէմքովը:

Լալանտայի բոլոր գեղացիները՝ մեկզմէկէ զատուած կըբնակին, անանկ որ մեկ տունը՝ առանձին գիւղ մը կըկազմէ: Երբեմն եօթն փարախ կերթայ ճամբորդը, առանց այսպիսի տան մը հանդիպելու. ու երբ որ ասոնց մեկ քանին մեկմեկու մօտ ըլլան, քաղաք կըկոչուի ան: Կուտէ աս առանձին բնակութիւնն է պատճառը որ Լալանտացիք այնքան սէր չունին երաժշտութեան վրայ, ու չեն սորվիր: Նմանապէս պատկերահանութեան արհեստն ալ զուրկ են. բայց շատ վարպետութեամբ կը քանդակեն իրենց քանի մը գործածական կարասիքները, ու մանաւոր յօժարութիւն մը ունին ուսման: Թէպէտև առաջին ուսանելեաց համար զպրոցներ չունին, բայց ամէնքն ալ գրել կարդալ գիտեն. մայրերուն պարտաւորութիւնն է իրենց զաւկիներուն վարժութիւն տալը. և աս պաշտօնը սիրով և աջողութեամբ կըկատարեն: Ձմեռուան գիշերները դաս կուտան անոնց. հիւղին բնակիչները ամէն իրիկուն կըհաւաքուին աղօտալոյս ճրագի մը բոլորտիքը, և ցորեկուան աշխատութենէն կըհանգչին իրենց հին ժամանակագրութիւնները կարդալով: Լալանտայէն շատ երևելի գիտուններ ելած են, ու մեռտսանեորդ դարէն հետե՝ Լատինական լեզուի դպրոցներ կան: Լալանտայի քահանաները ուսեալ անձինք են, ու գեղացիներուն մէջն ալ կը գտնուին շատ մարդիկ որ բաւականութեամբ չափ աղեկ կըխօսին Լատիներէն լեզուն:

Լալանտացիք՝ իրենց նախնեաց սովորութիւններուն և աւանդութեանցը հետ մեկտեղ, անոնց զգեստուց կերպն ալ պահած են: Այր մարդոց հագուստը խիստ պարզ է, ու շատ կըմօտիկնայ Եւրոպայի ուրիշ կողմանց գեղացիներուն հագուստին. մաղերնին կըթողուն որ երկընայ, և գլուխնին թաղիքէ[1] խոյր մը կըկրեն լայն շրջանակով: Բայց կնիկները աւելի շքեղ և վայելուչ հագուստ մը ունին, մանաւանդ ուսերնուն[2] վրայ ձգած. հասարակ օրերը փոքրիկ խոյր[3] մը գլուխնին կըդնեն սև չուխայով շինուած, վրան մեռտաքսէ լայն շարդով մը. իսկ տօն օրեր ոսկեթել շրջազգեստ մը թաւիշէ[4] ժապաւէններով[5], և ուրիշ ոսկեհիւս գեղեցիկ զարդեր կըկրեն: Այսպիսի օրերը կըպահեն իրենց մազերը՝ մեռտաքսեայ թաշկինակ մը գլուխնին փաթթուելով՝ որուն վրայէն օձայով[6] պնդացուցած կտաւ մը կանցունեն սրածայր խոյրի մը պէս, որուն ծայրը դէպի աւջևի կողմը ծռուած է: Ասոր աշղեզործ հագուստները և ոսկեթել զարդերը որ կնիկները կըկրեն, ձկնորսութենէ շահուած դրամովն է. իրաւ՝ թանկագին կըլլայ աջքաւ Լալանտացւոց աս կերպով իրենց կընիկները զարդարելը, բայց գոնէ մեկ անգամ աս ծախքը կընեն. և իրենց կնիկները զգուշութեամբ կըպահեն աս հագուստը՝ միայն տօնի օրերուն համար: Ու դարեր

[1] Իւ եաղը:
[2] Տօղամաճըլըգ:
[3] Թէրէհ եաղը:
[4] Ձօրպա:

[1] Վրէչկ:
[2] Օմու:
[3] Շափկա:
[4] Կոտիճկէ:
[5] Շէրիտ:
[6] Նիշանկէ:

կանգնին, առանց փոփոխութիւն մը ըլլալու իրենց հանդերձներուն. քանզի ուրիշ կողմերու պէս ամենևին նորելուքի սէր չկայ մեջերնին։

Ընտանեաց նախափակը։

Գաղղիայի Սէնդ քաղքին մօտ կայ երեմալու ձամբուն քովերը՝ պալատի մը ընդարձակ դաւիթին մէջ՝ կաղնիի ծառ մը կայ, որուն ուժեղութեանը նայելով կերևի թէ անշուշտ դեռ շատ դարեր պիտի մնայ ան, թէ որ անդութ մարդու մը կացինին[1] չկործանի։

Այս տարօրինակ ծառը՝ որ Գաղղիայի, (և հաւանական է կարծել թէ բովանդակ Եւրոպայի) անուանելուն ամենէն մեծ ծառն է, 8էն 9 Ֆէյ* տրամագիծ ունի գետնի մակաւաարութենէն. իսկ մարդու հասակի չափ բարձրութենէն՝ 6—7 Ֆէյ տրամագիծ. իր գլխաւոր ոտերուն հաստ կողմի տրամագիծը՝ 1—2 Ֆէյ է. և բոլոր ճիւղերունը՝ ամենը մեկէն, 38—40 Ֆէյ, և բովանդակ ծառինը՝ 20 Ֆէյ։

Կոճղին[2] ներքին կողմը՝ չորցած մասին մէջ սրահ մը փորուած է որ 3—4 Ֆէյ տրամագիծ ունի, 3 Ֆէյ բարձրութիւն, ու անոր ներսի բոլորտիքը նոյն ծառին փայտէն նստարան մը շինուած է։ Շարակաւոր եղած առեները՝ առ սրահին մէջ բոլորշի սեղան մը կընեն տասուերկու հոգի նստելու։ Վերջապէս առ տարօրինակ սրահը դուռ մը և պատուհան մը ունի՝ ուսկից լոյս կառնու. ու ծառին ներսի մակերևոյթը շուրջանակի զարդարուած է սունկերով[3] մամուռներով[4] և ուրիշ քանի մը տեսակ բոյսերով։

Դրանը վրայի կողմի կոճղէն հանուած փայտին մէկ ոտնաչափ մասին վրայ 200 համակենդրոն գիծեր համրած են, ուսկից կը մտածուի թէ հորիզոնական կիսատրամագիծ մը առնելով ծառին դուրսի շրջապատէն մինչև կենդրոնը, 1800—2000 գիծեր պիտի համրուին, և հետևաբար ծառին տարիքը 2000 տարի հասած պիտի ըլլայ։

*Մէթր Գաղղիացւոց չափ մըն է, որ հաւասար է մէկ ու կէս պզտիկ կանգունի (արշին) հետ։

[1] Պալլտա։ [2] Ինվոլուքր։ [3] Մանրէսք։ [4] Լիսոնա։

Վկայութիւնք

Աստուածաշնչեան

Հոգւոյ։

"Ի սկզբան ժամանակաց Եկեղեցին միաց մարդու և անարատ կոյս մըն է։ Հայց շատ չանցած՝ երբոր առաքելոց սրբազան դասը զանազան եղանակաւ փոխեցաւ աս կեանքէս, և անցաւ գնաց ան գարուն ազգը որ արժանացեր էր իրեն ականջովը լսելու՝ առաքելոց բերան Աստուածային Հոգւով շնչուած իմաստութեան խօսքերը, ան ատենը շուտով երևան ելաւ ամբարիշտ մոլորութեան հնարձուածը սուտ վարդապետներուն խաբէութեամբը"։

Նւսեբիոսի Պամֆ. Եկեղեց. Պիբք գ. գլուխ 32։

"Ամէն խօսք և ամէն գործք պէտք է որ Աստուածաշունչ Գրոց վկայութեամբը հաստատուին"։

Սուրբ Կարսեղի կանոնագիրք միայնակեցաց. 26։

"Ան որ բանականութեան դէմ կըհակառակի, բանական չէ. ան որ Սուրբ Գրոց դէմ կըհակառակի, քրիստոնեայ չէ"։

Սրբոյն Օգոստինոսի՝ ի վերայ Նրբորդութեան, դ. 6։

"Ուր որ Յիսուս Քրիստոս է, հոն է կաթողիկէ Եկեղեցին"։

Թէոդղէ Նգնատիոսի առ Զմիւռնացիս, գլ. 8։

"Եկեղեցին ուր տեղ է նէ՝ Աստուծոյ Հոգին ալ հոն է. և Աստուծոյ Հոգին ուր տեղ է նէ՝ Եկեղեցին և բոլոր շնորհքը հոն է"։

Իրենէոսի ընդդէմ հերետիկոսաց, Պիբք գ։

"Աստուծոյ Եկեղեցին հոգևոր ժողով մըն է"։

Պակեբեանի ճառ. 32երորդ, Ծննդոց վրայ։

"Մենք իր կամքը Յիսուս Քրիստոսով կանչուած՝ կարդարանամք ձէ թէ մեր ձեռքը, ձէ՛ թէ մեր իմաստութեամբը՝ կամ գիտութեամբը՝ կամ աստուածպաշտութեամբը՝ կամ մեր սրտի սրբութեամբը ըրած գործքերուընիս, հապա ան հաւատքովը՝ որով Աստուած Ամենակարողը՝ ի սկզբանէ հետէ կարդարացընէ ամենքը։

Ղևմէս Պետրոսի ա թուղթ առ Պորնթացիս, § 32։

Խարութիւն ստանալու լաւագոյն եղանակը՝ բարութիւն ընելն է։ "Ընդառաջիրտ անձը կը պարարտանայ. և ան որ կարբուցանէ, ինքն ալ ապրի արբենայ"։ Ընդ. ԺԱ. 25։ Նւ մեր Փրկիչը կըսէ, "Ընելի երանելի է տալը, քան թէ առնելը"։ Գործ. ի. 35։

Ամէն անոնք՝ որ իրենց արդարութիւնը մեծապէս իրենց գործքերէն կըհամարին, ընդհանրապէս շատ քիչ բարեգործութիւն կընեն։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ ԲԱՐԵՄԻՏ ԸՆԹԵՐՑՈՂԱՑ ՇՏԵՄԱՐԱՆԻՍ

Այհա հիմա Շ. տեմարանիս վեցերորդ հատորը կատարեալ եղաւ. ասոնց առ այժմ դադարիլը կրծանուցանենք մեր ընթերցողներուն ան պատճառաւ որ վերատեսուչը մօտերս Ը. մերիգա կերթայ, ուր որ մեկ տարի մնալու միտք ունի: Նէ հիմա ան կարճ խօսքովս իր հրաժարական ողջոյնը կուտայ բոլոր ընթերցողներուն, մինչև որ Ը.տուծոյ կամքը վերադառնայ նորէն իրենց համար աշխատելու: